

Аналітичний огляд ринку зернових культур в умовах війни: дилеми експортних перевезень залізничним транспортом України

Сас Ірина¹, Висоцька Оксана², Литовченко Віктор³

Опубліковано	Секція	УДК
04.11.2022	Економіка	338.43:633

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7331107>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Annotation. Важливість агропромислового комплексу для української економіки важко переоцінити, оскільки вирощування зернових культур вже тривалий період часу залишається стратегічно важливим для забезпечення національної продовольчої безпеки та міжнародної торгівлі. Аналіз статистики показав, що в останні десять років держава активно нарощує обсяги вирощування та збору зернових культур, а обсяги експорту дають можливість до активного просування на міжнародному ринку аграрної продукції. З початком війни Росії проти України виникли складнощі з безпечним експортуванням зернових, оскільки українські порти знаходилися під постійними обстрілами, а води Чорного моря були заміновані, більш того, українські порти на Азовському морі окуповані. З огляду на це, виникає потреба розуміння можливості експортування зернових з використанням інших видів транспорту, зокрема – залізничного. Необхідно визначити переваги та недоліки використання даного виду транспорту для здійснення експорту зернових культур.

Keywords: зернові культури, експорт, продовольча безпека, морський транспорт, залізничний транспорт.

¹ кандидат економічних наук, доцент кафедри бізнес економіки та підприємництва факультету економіки та управління, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана», проспект Перемоги, 54/1, Київ, 03057, ORCID: 0000-0003-1386-6674

² кандидат економічних наук, доцент кафедри комерційної діяльності і логістики факультету маркетингу, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана», проспект Перемоги, 54/1, м. Київ, Україна, 03680, ORCID: 0000-0001-9337-3436

³ кандидат філософських наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Відокремлений підрозділ національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут», Україна, 16600, Чернігівська обл., м. Ніжин, вул. Шевченка, 10, ORCID: 0000-0003-0532-0188

Analytical review of the market of grain crops in the conditions of war: dilemmas of export transportation by railway transport of Ukraine

Annotation. The importance of the agro-industrial complex for the Ukrainian economy is difficult to overestimate, and the cultivation of grain crops for a long period of time remains strategically important for ensuring national food security and international trade. For Ukrainian agrarians, the possibility of selling grain crops abroad today is a reserve for the formation of funds for the further purchase of seed material and fertilizers. Analysis of statistics showed that in the last ten years the state has been actively increasing the volume of cultivation and collection of grain crops, and the volume of export also provides an opportunity for active promotion on the international market of agricultural products. Separately, it is worth noting the importance of growing grain crops for ensuring national food security, since it has historically been the case that many products are made from grain crops in Ukraine, which are consumed daily by the population. In particular, grain crops are strategically important for the production of flour and bread. It is also worth considering the social effects that our state can achieve because of the export of grain crops, since the developing countries of Africa and South America are largely dependent on Ukrainian grain and grain crops, so a decrease in the volume of exports of these products can significantly affect food security these countries. With the beginning of Russia's war against Ukraine, difficulties arose with ensuring the safe export of grain, since Ukrainian ports were under constant fire, and the waters of the Black Sea were mined, moreover, Ukrainian ports on the Sea of Azov were occupied. In view of this, there is a need to understand the possibility of grain export using other types of transport, in particular - railway. It is necessary to determine the advantages and disadvantages of using this type of transport for the export of grain crops. The work established that rail transport can become an alternative to sea transport, but under certain conditions limitations in the volume of supplies and the possibility of power outages due to the destruction of the power system as a result of military operations should be taken into account.

Keywords: grain crops, export, food safety, sea transport, railway transport.

Вступ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Україна практично весь період своєї незалежності була активною на міжнародній арені, зокрема у міжнародній торгівлі. Особливим попитом на світовому ринку користувалася продукція агропромислового комплексу, а саме зернові культури. Без перебільшення доречно зазначити, що українські зернові культури користувалися попитом на всіх континентах. Але, з початком повномасштабної війни росії проти України, виникли значні скрутні обставини, з експортом зернових культур, порти виявилися заблокованими, а залізничне сполучення не завжди може забезпечити обсяги перевезень, необхідні для експортних цілей. З огляду на це, виникла нагальна потреба визначення особливостей формування ринку зернових культур в Україні та аналізу потенційних можливостей розширення цього ринку за межі держави, навіть в умовах воєнних дій. При цьому, в першу чергу, слід враховувати умови забезпечення продовольчої безпеки, яка є критично важливою для держави в умовах воєнних дій. Також, доцільно зважати на прогнози, щодо перспектив отримання врожаю на наступний рік, оскільки продовольчі запаси в державі такі ж важливі, як і валютна виручка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблематика торгівлі зерновими культурами та розвитку ринку агропромислової продукції стабільно знаходиться в полі зору

українських науковців, а з початком війни в Україні окреслені вище проблеми привертають ще більше уваги науковців, оскільки стають більш актуальними та гострими.

До прикладу, можливості потенційного розвитку виробництва та розвитку зернових культур детально описує, Месель-Веселяк В. Я., автор наголошує на тому, що Україна має значні можливості отримання більших врожаїв та формування позитивного іміджу виробника агропромислової продукції на світовому ринку [1]. Зі свого боку, Ільчук М. М. та Коновал І. А., деталізують фактори розвитку зерна в Україні та за її межами, а також систематизують фактори стабілізації означеного ринку [2]. Доповнення можливих напрямів та перспектив розвитку ринку зернових культур представлено в роботі Черемісіної С. Г., яка значну увагу приділяє саме можливим напрямам розвитку ринку зернових культур у міжнародному просторі [3]. Загалом, варто наголосити, що науковці значну увагу приділяють сучасному стану ринку зернових культур, а також перспективам його подальшого розвитку, але поточна ситуація в державі ускладнюється воєнними діями та великими ризиками втрати міжнародних замовлень. Тому, потрібно ще більш детально аналізувати можливості потенційного розвитку аналізованого ринку та мінімізації ризиків для потенційних покупців.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у проведенні детального аналітичного огляду ринку зернових культур в умовах війни з конкретизацією подальших перспектив його розвитку, а також визначення можливостей та доцільності використання залізничного транспорту для організації експортних поставок продукції.

Завдання статті:

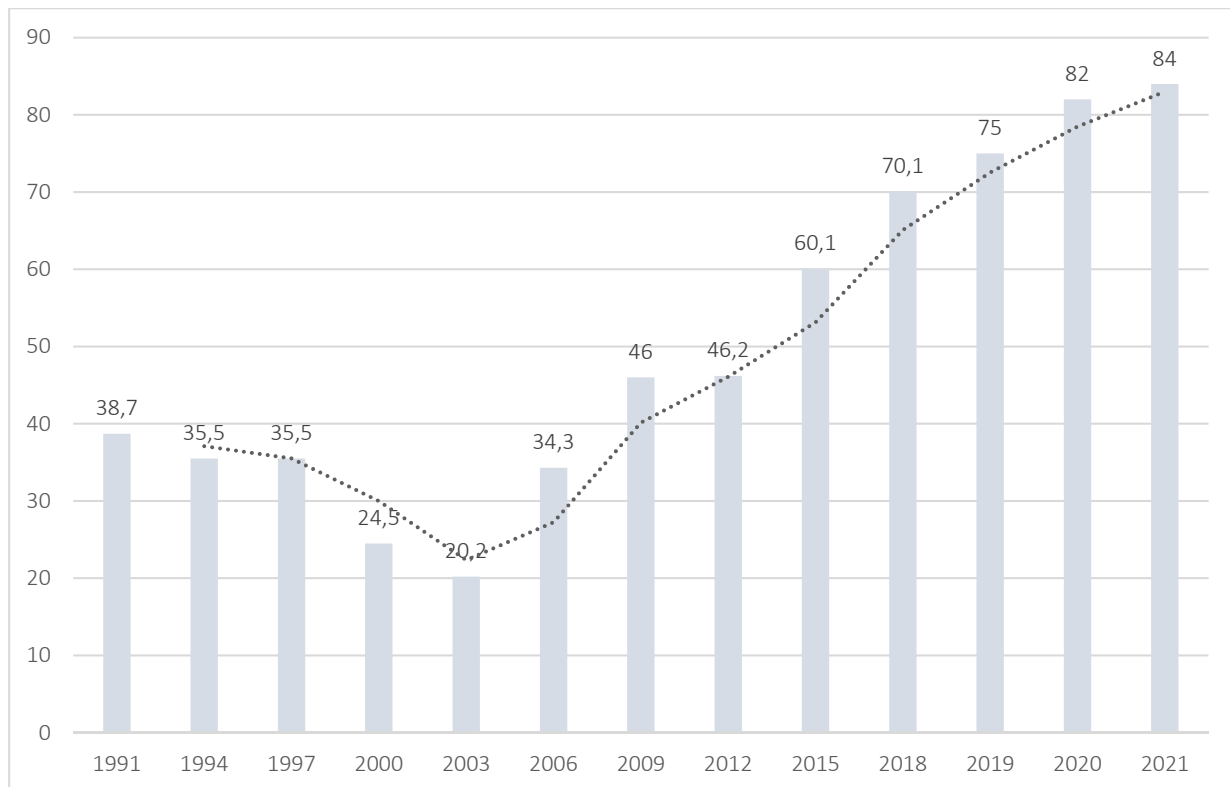
1. Здійснити аналіз обсягів виробництва та експортування зернових культур.
2. Визначити важливість зернових культур для забезпечення продовольчої безпеки.
3. Конкретизувати можливості та перспективи використання залізничного транспорту для забезпечення перевезень зернових культур з метою експортування.

Результати

Україна має значний потенціал розвитку агропромислової сфери, на сьогоднішній день сільськогосподарська галузь активно розвивається, здебільшого і за підтримки держави. Основу українського сільського господарства складає виробництво зернових культур [2].

Достеменно відомо, що темпи розвитку й рівень ефективності функціонування зернового ринку та його інфраструктури є важливими показниками дієвості аграрної політики та якості економічних реформ, що звершуються в країні. На думку авторів, ринок зерна посідає значення базової моделі розвитку для інших ринків сільськогосподарських культур, продуктів їх переробки, сировини та продовольства. Водночас, проблему забезпечення населення продовольством вітчизняного виробництва визнано пріоритетним завданням і стратегічним напрямом економічної політики держави, спрямованим на забезпечення не тільки продовольчої, а національної безпеки країни [3]. Не даремно ринок зернових культур часто згадують в контексті можливості забезпечення продовольчої безпеки держави. Національна економічна стратегія України на період до 2030 року визначає зернові культури як стратегічно важливий продукт агропромислового комплексу для української економіки, також в стратегії зацентровано увагу та тому, що зернові культури відіграють ключову роль у забезпеченні продовольчої та економічної безпеки України [4].

Відтак, доцільно перейти до аналізу статистичної інформації, щодо обсягів врожаю зернових культур в Україні за останні 30 років (рис. 1).

Рис. 1. Обсяги виробництва зернових культур в Україні в період з 1991 до 2021 року, млн т [5]

Після набуття незалежності Україна мала вагомий потенціал до вирощування значних обсягів зернових культур, однак тривала криза перехідної економіки 1990-х років зумовила скорочення врожайності та загалом до скорочення обсягів фермерських господарств, які займалися вирощуванням зернових культур. На початку 2000-х років спостерігалось значне скорочення обсягів виробництва зернових культур.

В період з 2012 року по 2021 рік ситуація покращилася та спостерігається постійне нарощування обсягів виробництва, при цьому темпи зростання в 2019, 2020 та 2021 роках досить значні. Зазначимо, що українські аграрії в ці періоди звітували щороку про нові рекорди виготовлення зернової продукції. Причинами такого зростання результативності галузі можна назвати:

- зростання посівних площ;
- більш ефективне використання сільськогосподарських земель (використання новітніх добрив, технологій виробництва, техніки);
- більша зацікавленість аграріїв у високій урожайності;
- наявність реальної державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції через систему грантів, пільгового кредитування, пільгового оподаткування тощо.

Станом на кінець 2021 року загальна площа посівних земель для вирощування зернових культур в Україні складала 15948,4 тис.га [5], деталізація за регіонами наведена в табл. 1. Найбільші посівні площі знаходяться на території областей, де відбуваються постійні обстріли (рис. 2) чи залишаються замінованими землі

сільськогосподарського призначення. Це може призвести до значного скорочення врожаю в наступному 2023 році, якщо воєнна ситуація не зазнає значних змін.

Таблиця 1

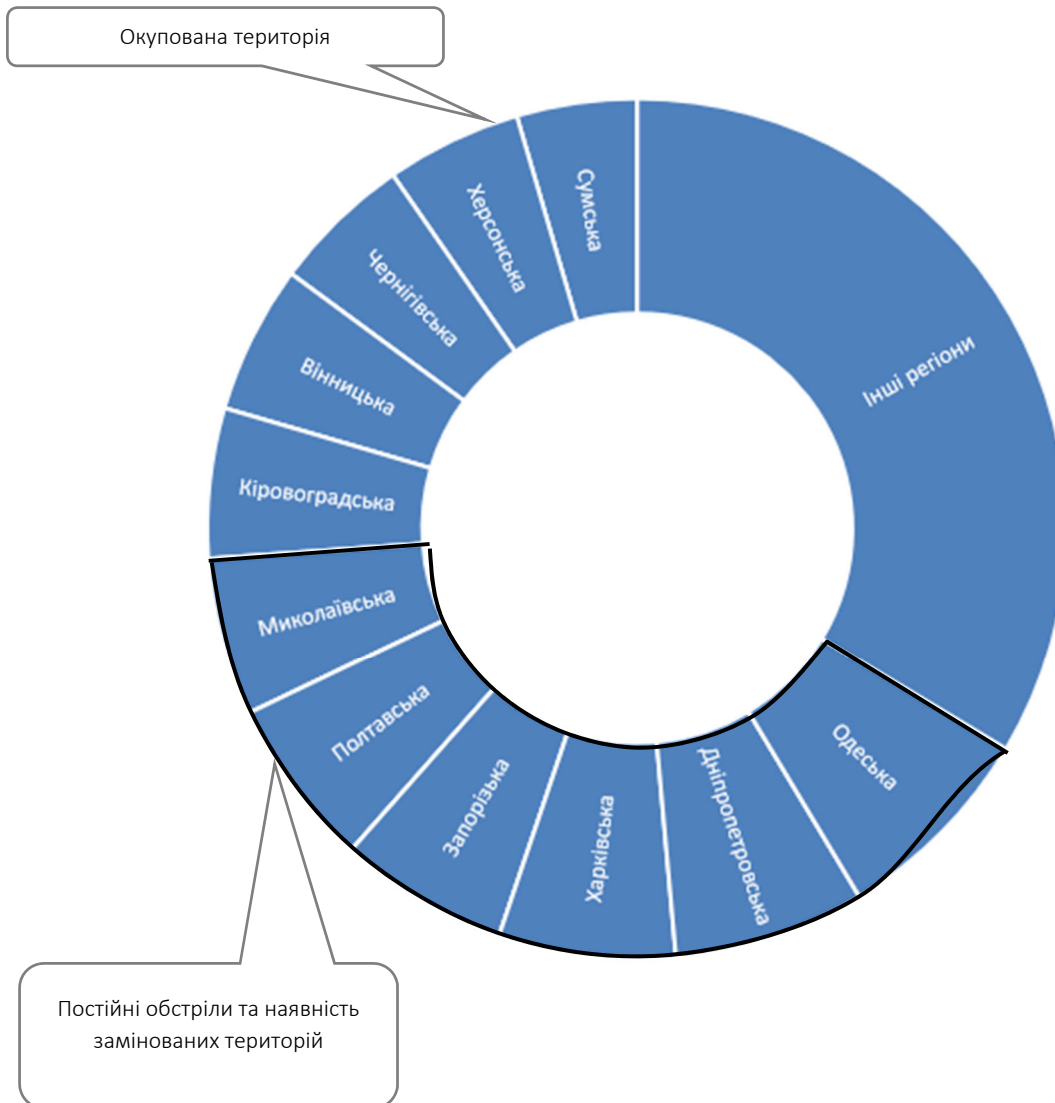
Виробництво зернових культур у 2021 році по регіонах [5]

Область	Господарства усіх категорій		
	площа посівних земель, тис.га	обсяг виробництва (валовий збір), тис.ц	урожайність, ц з 1 га площі зібраної
Україна	15948,4	860104,4	53,9
Вінницька	890,3	65355,3	73,4
Волинська	327,1	15092,8	46,1
Дніпропетровська	1150,2	49487,7	43,0
Донецька	596,3	22276,1	37,4
Житомирська	552,0	33566,6	60,8
Закарпатська	83,2	3628,4	43,6
Запорізька	1013,8	38380,5	37,9
Івано-Франківська	154,7	10095,0	65,2
Київська	676,0	45673,5	67,6
Кіровоградська	899,6	49811,2	55,4
Луганська	392,0	13911,5	35,5
Львівська	315,3	18278,6	58,0
Миколаївська	950,5	39255,4	41,3
Одеська	1238,1	51053,5	41,2
Полтавська	1010,7	59795,9	59,2
Рівненська	318,9	17269,9	54,1
Сумська	722,1	42607,5	59,0
Тернопільська	487,1	33036,6	67,8
Харківська	1061,3	49369,1	46,5
Херсонська	813,8	35287,7	43,4
Хмельницька	626,1	48308,0	77,2
Черкаська	708,1	51503,1	72,7
Чернівецька	120,5	7289,4	60,5
Чернігівська	840,7	59771,1	71,1

Якщо проаналізувати перелік областей з найбільшими посівними площами (рис. 2), то бачимо, що найбільш значні для Українського АПК сьогодні знаходяться під постійними обстрілами та мають значні заміновані території. Сукупна площа посівних угідь на території Одеської, Дніпропетровської, Харківської, Запорізької, полтавської та Миколаївської областей складає 5186,5 тис. га або третину всіх земель для вирощування зернових в Україні.

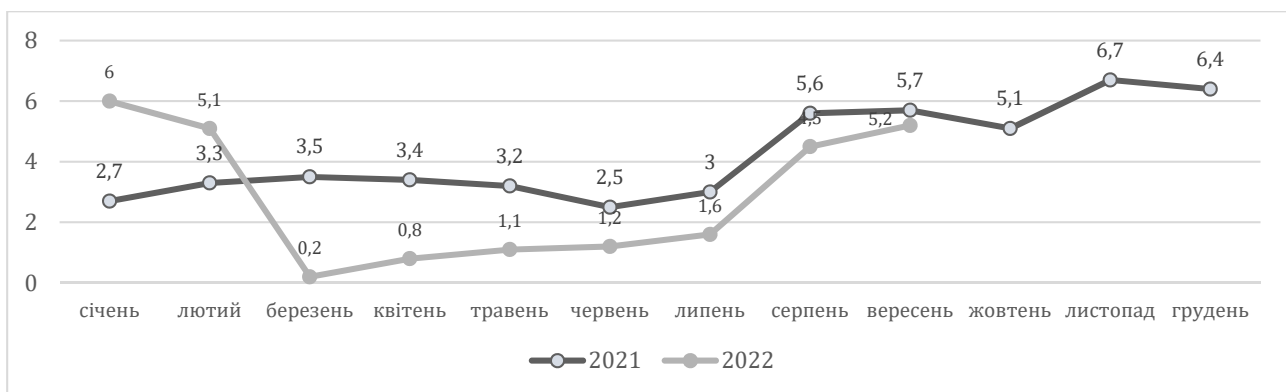
Оскільки на значній частині територій присутні значні ризики втрати потенційного врожаю зернових, важливість експорту цих культур суттєво зростає.

Отже, враховуючи стабільне зростання обсягів виробництва зернових культур, слушним припущення є те, що та частина врожаю, яка не споживається на внутрішньому ринку буде продаватися закордон та формувати валютну виручку для держави. Обсяги експорту зернових культур з України наведені на рис. 3.

Рис. 2. Регіональна структура посівних земель для вирощування зернових культур в Україні в 2021 році

Складено автором

Рис. 3. Обсяги та динаміка експорту зернових культур з України, млн т [5, 6].

Традиційно головними імпортерами українських зернових культур виступають (після країни подано вартість зернових, придбаних у Україні станом на кінець 2021 року): Індонезія —750 млн дол. США; Іспанія —645 млн дол. США; Нідерланди —552 млн дол. США; Іран —533 млн дол. США; Пакистан —355 млн дол. США; Лівія —342 млн дол. США; Туніс —306 млн дол. США [6].

На основі аналізу даних рис. 2, автори мають можливість стверджувати, що в період до 2021 року спостерігалися досить високі показники експорту зернової продукції, аналогічна ситуація склалася і на початку 2022 року, проте вже в березні обсяг експорту впав практично до нуля, що було спричинене початком повномасштабної війни росії проти України.

Перспективи для чергового зростання врожаю зернових та взагалі виробництва аграрної продукції не надто високі, оскільки частина територій України залишається окупованою, частина – мають значні руйнування в результаті обстрілів та замінувань [7]. Тим не менш, навіть в таких умовах, на думку багатьох науковців [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, 9, 10, 11], Україна має значні перспективи та потенціал відновлення агропромислового комплексу та виробництва такої кількості зернових культур, яких вистачало б і для внутрішнього споживання, і для експорту [12, 13, 14, 15]. Безумовно, нарощування експорту та повернення до довоєнних обсягів є стратегічно важливим завданням для України, оскільки це дає змогу наповнювати бюджет та опосередковано впливає на можливість фінансування армії та інших збройних формувань.

Можливість експорту зернових блокувалася до серпня, після якого було досягнуто домовленостей, що відкриття «зернових коридорів» для безперешкодного та безпечного вивезення зерна за кордон.

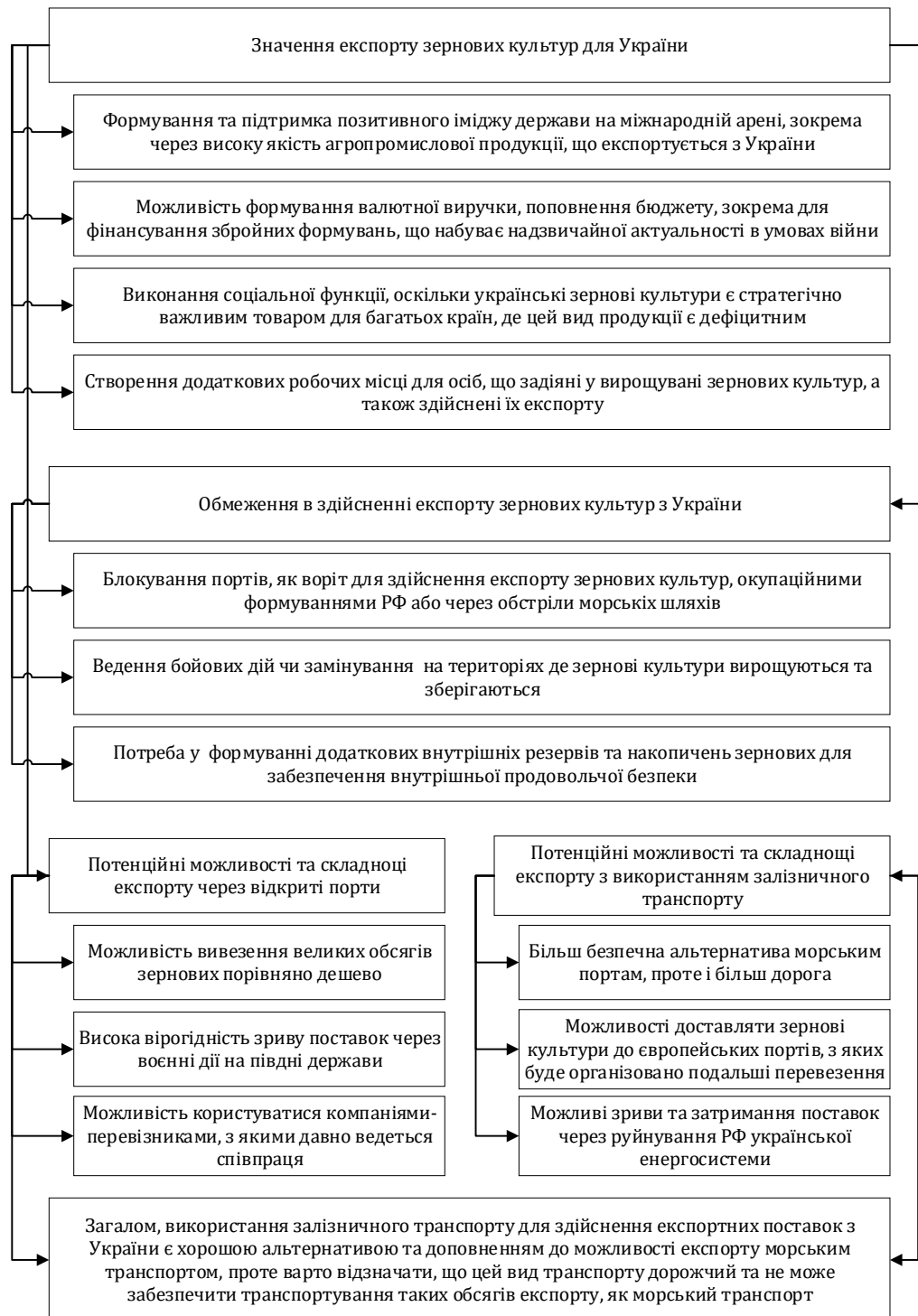
Основним транспортом для здійснення експорту продукції є морський. Відомо, що даний вид транспорту він є найдешевшим та дозволяє перевозити великі обсяги вантажів. При цьому, в результаті блокування портів країною-окупантом, виникає нагальна потреба розгляду альтернативних видів транспорту для перевезення зернових культур. Одним із таких видів альтернативного транспорту може стати залізничний. Однак, варто розуміти, що він не здатний конкурувати із водним за обсягами перевезення та ціною. Тому, в умовах блокування портів використання залізничного транспорту може стати тимчасовою альтернативною для забезпечення можливості експортування тієї частини зернових, які не споживаються на внутрішньому ринку. Узагальнююча схема важливості експорту зерна та напрямів реалізації його за кордон наведена на рис. 4.

Підсумовуючи матеріал, що наведено на рис. 3, доречно наголосити, що в нинішніх надскладних умовах, умовах розвитку української аграрної сфери та зовнішньої торгівлі; - залізничний транспорт цілком може стати альтернативою водному транспорту для забезпечення експортування зернових культур. Використовуючи залізничний транспорт українські аграрії можуть забезпечувати його транспортування в європейські порти, з яких продукція вже буде доставлятися до пунктів призначення.

Висновки

Отже, агропромисловий комплекс для української економіки відіграє одну із найважливіших ролей, при цьому вирощування зернових культур займає значну частку в загальних обсягах виробництва сільськогосподарської продукції. За цих обставин, Україна вирощує зернових набагато більше, ніж може споживати, тому є можливість експортувати цю продукцію. Аналіз статистичних даних показав, що обсяги виробництва зернових за останні 10 років стабільно зростають, так само як і обсяги експорту. Проте, в результаті початку активних бойових дій на території України

здійснення експорту значно ускладнюється, але при цьому держава потребує валютної виручки, отже необхідно шукати можливості здійснення зовнішньої торгівлі. В умовах часткового блокування портів, альтернативою стає залізничний транспорт, який є дорожчим та здатен перевозити менші обсяги продукції, проте Україна має залізничне сполучення з країнами Європи, що забезпечує додаткові можливості для відновлення зовнішньої торгівлі, яка нині критично важлива для забезпечення силової та фінансової безпеки держави.

Рис. 4. Узагальнююча схема важливості експорту зерна з України та напрямів його реалізації з використанням морського та залізничного транспорту
Складено авторами на основі [7, 11, 16-20]

Список використаних джерел

1. Месель-Веселяк В. Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5–14
2. Ільчук М. М., Коновал І. А. Розвиток ринку зерна в Україні та його стабілізація. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 29–38
3. Черемісіна С. Г. Ринок зернових культур в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку. *Економіка АПК*. 2021. № 2. С. 48–58.
4. Національна економічна стратегія України на період до 2030 року / М-во аграр. політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/programi-rozvitku-apk> (дата звернення 20.10.2022 р.)
5. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення 24.10.2022 р.)
6. Міністерство аграрної політики і продовольства України : веб-сайт. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/ukrainskij-eksport-agroproduktiv-u-b...>
7. Сторонянська І. З. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості : науково-аналітичне видання. Львів. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». 2022. 70 с.
8. Нечипорук К.О., Щерба Р.І. Угода про асоціацію України та ЄС: процес укладення угоди та його наслідки для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 22. С. 5–9
9. Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я. Зовнішньоекономічна діяльність та результативність функціонування аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 6–17.
10. Хаєцька О.П. Перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності агропромислових ринків. *Міжрегіональна взаємодія логістичних систем в умовах трансформації економіки* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Умань : «Візаві», 2018. С. 118–121.
11. Черемісіна С.Г. Ринок зернових культур в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку. *Економіка АПК*. 2021. № 2. С. 48–58.
12. Ільчук М.М., Коновал І.А. Ринок зерна в Україні та його стабілізація. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 29–38.
13. Данкевич В., Наумчук В. Стан продовольчої безпеки країни в умовах запровадження ринкового обігу сільськогосподарських земель. *The Scientific Heritage*. 2021. № 69–1. С. 12–18.
14. Залізнюк В. П. Державна підтримка аграрного сектору економіки країни як основа забезпечення продовольчої безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 3. С. 123–127
15. Яремчук Н. В. Продовольча безпека як стратегічний пріоритет аграрної політики та основа національної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 23. С. 70–79
16. Шнайдер А. О. Проблеми реалізації земельної реформи та становлення ринку землі в Україні. *Студентський вісник НУВГП*. 2021. Вип. 1(15). С. 110–113
17. Ягодзінська, А. Волатильність цін на продукти харчування в Україні. *Інноваційна економіка*. 2020. № 5–6, С. 49–57
18. Волощук В.Р., Богачик С.В., Іванишин О.В. Формування ланцюгів постачань ресурсів в інноваційній системі агрологістики. *Підприємництво та інновації*. 2020. №13. С. 19–23

19. Shmygol N., Galtsova O., Krylov D., Semenov A., Shaposhnykov K. Assessment of the Prospects for Restoring the Financial Security of the State. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2021. № 5(40). P. 226–235
20. Esfahani, A. A. K., Mirdamadi, S. M., Hosseini, S. J. F., & Lashgarara, F. Overseas cultivation: the complimentary approach for developing food security. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, № 25(1), 2019. pp. 26-35